

Makaleler (Tema)

SOSYAL BİLİMLER ALANINDAKİ AKADEMİSYENLERİN BİLGİ VE İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ ANLATILARI¹

Eda Çetinkaya Yarımçam*

Öz

“Sosyal Bilimler Alanında Çalışan Akademisyenlerin Bilgi ve İletişim Teknolojileri Deneyimleri” (Çetinkaya, 2017) başlıklı tamamlanmış doktora araştırmasının bir parçasını oluşturan bu çalışma, sosyal bilimler alanındaki akademisyenlerin gündelik hayatlarında bilgi iletişim teknolojileri (BİT) ile nasıl ilişkilendiklerine odaklanmaktadır. Çalışmanın temel konusu akademisyenlerin bilgi ve iletişim teknolojilerini geçmişten günümüze nasıl alımladıklarıdır. Çalışma boyunca BİT’e yönelik anlatılarda, dönüşen akademinin ve akademisyenin izleri sürülmüştür. Bu bağlamda Pierre Bourdieu’nun *habitus* kavramı, alan çalışmasına eşlik eden temel kavramlardandır. Çalışmada niteliksel odaklı çoklu yöntem ve diyakronik etnografi benimsenmiştir. Alan çalışması yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler, uzun dönemli katılımlı gözlemler ve yüz yüze anket görüşmeleriyle oluşturulmuştur. Araştırmanın sonucunda BİT’in çoğu akademisyenin gündelik hayatının merkezine yerleştiği, egemen akademik *habitusun* en önemli parçalarından biri olduğu görülmüştür.

Anahtar Terimler

bilgi ve iletişim teknolojileri, akademi, akademisyen, *habitus*, etnografi.

¹ Çalışma Hacettepe Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri birimi tarafından desteklenmiştir.

*Araştırma Görevlisi, Dr., Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi, Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü.
eda.cetinkaya@hacettepe.edu.tr

Makalenin Geliş Tarihi: 29/09/2017 Makalenin Kabul Tarihi: 05/12/2017

NARRATIVES ON INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES BY ACADEMICS IN SOCIAL SCIENCES

Abstract

This study which constitutes a part of the completed doctoral dissertation titled "Usage Practices of Information and Communication Technologies by Academics of Social Sciences" (Çetinkaya, 2017) focuses on how academics working in the field of social sciences relate to information and communication technologies (ICTs) in their everyday lives. The main concern of the study is how academics' reception of information and communication technologies (ICTs) transformed from past up to present. Throughout the research, narratives related to ICTs were examined to figure out the transformation of the academy and academics. In this context, Pierre Bourdieu's *habitus* is one of the main concepts that accompanies the field study. The research data was obtained through qualitatively driven multimethod approach and diachronic ethnography. Fieldwork was conducted through semi-structured in-depth interviews, long-term participant observations and face-to-face open-ended surveys. As a result of the research, it was revealed that ICTs appear to be in the center of academic everyday life for many academics and are one of the main components of dominant academic *habitus*.

Key Terms

information and communication technologies, academy, academic, *habitus*, ethnography.

Giriş

Üniversite yapıları ve aktörleri siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel, ulusal ve uluslararası farklı bağlamlardan etkilenerek şekillenir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin (BİT) özellikle 1990'lı yıllar sonrasında hızlanan gelişimi, akademiye etki eden neoliberal politikalarla birleşerek bugünkü üniversite sisteminin oluşumuna neden olan temel unsurlardandır. BİT'in akademisyenin gündelik hayatında etkin rol oynamasıyla beraber akademideki iletişim kurma ve ders anlatma biçimleri, kültürel ve sosyal sermayelerin oluşum ve sürdürülme yolları, bilgiyle kurulan ilişki ve bilginin üretim, tüketim süreçleri başta olmak üzere birçok konu dönüşüme uğramıştır. Bu araştırma sosyal bilimler alanındaki akademisyenlerin daktilolu yıllardan günümüze her biri içerisinde farklı teknolojiler ve anlatılar barındıran çalışma araçlarıyla olan ilişkilerini ve temelde BİT'i nasıl anlamlandırdıklarını incelemektedir. Anlamlandırmalar doğrultusunda akademisyenlerin gündelik hayatlarında ve kendilerini ait hissettikleri akademik

habitusta BİT'i nerede konumlandıklarına, akademisyenin bilgi üretim ve çalışma süreçlerinde teknoloji dolayımıyla yaşadıkları bedensel tekniklerdeki dönüşümlere, akademisyenlerin dijital okuryazarlıklar ve dijital eşitsizliklerle nasıl ilişkilendiklerine odaklanılmaktadır.

Araştırma, dijitalleşmeye yönelik anlatıların BİT öncesi dönemden kopuk bir şekilde düşünülmemeyeceğinden yola çıkar. Bugün dijitalleşmeye ve dijital araçlara yönelik anlamlandırmalarımızda geçmişte BİT'le olan karşılaşmalarımızın, alışkanlıklarımızın önemli yeri vardır. Bu nedenle çalışma tarihsel bir süreç izlemekte, BİT öncesi döneme dair alımlamaları da kapsamaktadır. Çalışmada zengin BİT çeşitliliği içerisinde sadece bilgisayar ve internete odaklanan anlatılara yer verilirken, BİT'ten yola çıkılarak yeni okuryazarlık biçimleri, farklı akademisyen tiplerinin birbirlerini alımlayışları, neoliberal süreçlerin etkileriyle dönüşen egemen akademik *habitus* ve farklı akademik *habitus*ların hayatta kalma imkânı tartışılmaktadır. Çalışmanın kuramsalının ve alanının geniş kapsamı nedeniyle araştırmanın yazımında öncelikle yararlanılan kavramlar tanıtılmakta, ardından alandaki bulgular aktarılmaktadır.

Gündelik Hayat ve Akademik *Habitus*lar

Gündelik hayat çalışmaları bir anlamda sıradan, normalleşmiş görünenin peşine düşülmesidir. Hakan Ergül'e göre gündelik hayat "kendine ait ekonomisi, toplumsal cinsiyeti, belleği, ritüelleri, ritmi ve mahremiyeti olan bir kozmoz"dur ve gündelik hayatın çok katmanlı yapısı içerisinde sıradan olanın aktörlerini incelemek bize yeni alanlar sunar (2013, s. 8). Bu çalışmada akademisyenlerin gündelik hayatlarında oldukça sıradanlaşmış görünen BİT ve geleneksel çalışma araçlarıyla kurdukları ilişkiyi incelemek, bize geçmişte ve bugün egemen olan/olmayan akademik ve bilimsel *habitus*lar ile akademisyenin dönüşümü hakkında bilgi verir.

Gündelik hayat "tarihin bir ürünüdür" (Lefebvre, 1981/2015, s. 7) ve toplumdaki üretim tüketim ilişkilerinden bağımsız değildir. Henri Lefebvre'ye göre gündelik hayatın eleştirel bir çözümlemesini yapmak ideolojileri açığa çıkarır (1968/2007, s. 39). Ünsal Oskay da kültürel bir alan olan gündelik hayatın ve gündelik hayat içerisindeki nesnelere, mekânların, simgesel anlamların mikro ve makro boyuttaki siyasetten bağımsız işlemediğini aktarır (1989, s. 7). Üniversite toplumun temel kurumlarından biri olarak farklı aktörlerin etkileriyle tarih içerisinde yeniden şekillenir, güç ve iktidar ilişkileri yeniden yapılanır.

Pierre Bourdieu (1979/2015, s. 255) *habitus* kavramıyla iktidardan bağımsız işlemeyen “yapılanmış ve yapılandırılan bir yapı”dan söz eder. *Habitus* “olma ve yapma eğilimleri sistemidir” (Bourdieu, 2016, s.180) ve “ortak düşünce, algı, idrak ve eylem şemalarıyla donanmış ve uzun sürelerle yayılmış bir eylem aracılığıyla kalıcı olarak ve sistematik bir şekilde değişmiş bireyler üretme etkisine” sahiptir (Bourdieu ve Passeron, 1970/2015, s. 242). Bu nedenle çoklu *habitus*lardan ve değişken bir yapıdan söz etmemize rağmen, şekillendirilmiş, düzenli olarak yeniden üretilen bir toplumsal insanın varlığı da söz konusudur. Bourdieu *habitusun* “yapılacak ve yapılmayacak şeylerin belirlenmesinde” katkı sahibi olduğunu aktarırken (2016, s. 178) alan çalışmasında BİT’i farklı düzeylerde kullanan ya da hiç kullanmayan akademisyenlerin birbirlerine bakışları, onaylama ve deneyimleme süreçleri ile egemen akademik *habitus* içerisindeki kurallar akla gelmektedir. Bu kurallar neoliberal süreçlerle şekillenen akademi ile birebir ilişkilidir.

Alandaki bulgularla bağlantılı olarak bu çalışma açısından egemen akademik *habitus* neoliberal süreçlerin beraberinde getirdiği performans, rekabet, hız odaklı bilgi üretim pratikleriyle biçimlenen, güvencesiz çalışma koşullarının, esnek istihdam politikalarının akademisyen üzerinde yarattığı baskı ve stresin görmezden gelinemeyeceği ve BİT’in tüm bu süreçlerde egemen çalışma, kimi zamansa baskı aracı olarak görüldüğü bir yapıdır. Neoliberal doktrinler kurumları şekillendirirken, kurumlar içerisindeki aktörleri de şekillendirir. Fuat Ercan eğitimin sadece meta üretmediğini, aynı zamanda yeni insan tipleri de ürettiğini açıklar (2011, s. 14). Akademiye dönüşümü incelerken akademisyen tipolojisinin nasıl evrildiğine ve kendisini farklı *habitus*lara ait hisseden akademisyenlerin anlamlandırmalarına BİT dolayımıyla bakmak bu nedenle de önemlidir.

1980’ler itibariyle üniversitelerde görülen yapılanmaları tartışan *akademik kapitalizm* (Slaughter and Leslie, 1997) ve *akademik kariyerizm* (Archer, 2008) gibi kavramlar günümüzde BİT’in bilgi üretim pratiklerinde egemen olduğu ve bilginin tanımını belirleyebildiği süreçlerle beraber değerlendirilmelidir. Belirtilen kavramlar akademisyenliğin puan odaklı akademik yükselme kriterleri ve index sistemi gibi sınıflandırılmış yayınlarla, proje yapmayla ölçüldüğü, akademik performansın büyük oranda niceliksel kriterlerle belirlendiği rekabetçi akademik bir yapıyı açıklamaktadır. Üniversitelerin ulusal ve uluslararası başarı sıralamalarının yayınlar üzerinden ilerlemesi ve üniversite yönetimlerinin akademisyenler üzerinde kurdukları iş güvencesi ve performansa yönelik baskılar, akademik kapitalizmin önemli bir parçasıdır. Bu bağlamda

akademideki bilgi üretimden tüketimine uzanan tüm süreçlerde bilgi iletişim teknolojilerinin giderek egemen çalışma aracı konumuna geçmesi, kuşkusuz neoliberal eğitim ve ticaret politikalarından ayrıştıramaz.

Akademi içerisinde egemen olan kültürel üretim ve tüketim nesnelere, dönemin hâkim ideolojisinden ve egemen *habitusu* oluşturan etkenlerden bağımsız işlemez. “Entelektüel çalışmanın gerekli alet edevatı, teknikleri, kavramları” maddi çalışma ürünleri, nesnelere, tüketim malları yaratır (Lefebvre, 1958/2012, s. 102). Bilgi iletişim teknolojileri günümüzde gündelik hayatın içine sıkı bir şekilde eklemlenmiş (Line vd. 2011, s. 1497; Moores 2000, s. 9; Rasmussen, 2014), akademik alanda “teknolojinin egemen formu” haline gelmiştir (Czerniewicz ve Brown, 2013, s. 51). Dijital teknolojilerin boyutlarının küçülmesi, kablosuz ağların yaygınlaşması, araçların mobilleşmesi, BİT’in gündelik hayata gömülü hale gelişini ve ağların yayılma hızını artırır (Van Dijk, 2006, s. 58- 59). Ağa sürekli bağlı olma hali (Boyd, 2012) ile özel ve iş alanlarının bulanıklaşması (Rainie ve Wellman, 2014) BİT’in entegrasyon hızını artırır.

BİT çoğu kişi için gündelik hayatta merkezi konuma gelirken, “aletlerle kurulan ilişkinin doğası da değişir” (Hawk ve Rieder, 2008, s. x). Hawk ve Rieder bu değişimin “gündelik hayatın bilişsel, duygusal ve kavramsal boyutları arasındaki eşiği yeniden tanımladığını” ifade eder (2008, s. x). Kişiler BİT’e bir araçtan öte bir arkadaş, eş gibi yaklaşma eğiliminde olabilir (Van Dijk, 2006, s. 233). BİT’e insani özellikler yüklenmesi [anthropomorphization] (Turkle, 1984/2005, s. 248) alanda sık rastlanılmış bir durumdur. BİT’e yapılan maddi yatırım kadar, duygusal yatırımın da arttığı görülür. Bu bağlamda BİT’in akademisyenin gündelik hayatındaki yeri bilişsel boyutu kadar duygusal ve fiziksel bağlarından ayrılamaz.

Bedenin Teknolojik Uzantısı Olarak Bilgi ve İletişim Teknolojileri

Sherry Turkle, kullandığımız araçlar tarafından şekillendirildiğimizi söyler (2011, s. x). Marshall McLuhan ise elektronik çağda yaratılan yeni beşeri çevrede teknolojik araçların insanların birer uzantısı olduğundan bahseder (1964/2003, s. 19). *Habitus* kavramını geliştiren diğer bir düşünür olan John Dewey’in araç ve beden ilişkisi üzerine söyledikleri önemli bir bağlantı noktası sunar: “*Habitus* sadece bedenin kullanımında değil, aynı zamanda bedenin kullandığı araçlarda da ortaya çıkmaktadır” (Dewey, 1922/1983, s. 22). Buna göre beden, kullandığı araçlardan ayrı düşünülemez. Böylelikle *habitusun* bireyler üzerinde sistemin yeniden üretimini içermesi, bedenin nasıl kullanıldığından ve bedensel alışkanlıkların oluşturulup, pekiştirilmesinden bağımsız değildir.

Marcel Mauss insan bedenini “insanın sahip olduğu ilk ve en doğal nesne ve de teknik araç” olarak görürken (1936/2005, s. 474), “bedensel teknikler” kavramıyla beden içinde geliştiği çevreye göre öğrendiği bedensel kullanım biçimlerini ifade eder. Günümüzde bilgisayar başında oturarak yazı yazan, elinde tablet tutarak okuma yapan ya da cep telefonunun ekranını dokunarak yönlendiren bireyin beden kullanım biçimi bilişsel olduğu kadar, geçmişteki çalışma araçlarının bedensel kullanım pratikleriyle karşılaştırıldığında bedensel farklılıklar da gösterir. Bu bağlamda yazma, okuma gibi bilişsel edimlerde de otomatik beden teknikleri yerleşir. Beden kullanımında görülen teknik değişimler duyuların işlevlerine yansır. Kullanılan teknolojiye göre “duyular arasında yeni oranlar ortaya çıkar” (McLuhan, 1962/2001, s. 62). Böylelikle insanın bedeniyle kurduğu ilişkinin doğası değişirken, araçların beden üzerinde bıraktığı duysal ve duygusal hisler de değişir.

BİT’in gündelik hayata yoğun biçimde birçok akademisyen için eklenmesi, BİT’in bedenden ayrı düşünülemez bir parça haline gelmesine neden olabilir. Turkle bu nedenle beden bir uzantısı haline gelebilen BİT’i açıklarken “hayalet bacak” [phantom limb] kavramını kullanır (2011, s. 17). Alışılan BİT’in yokluğu bedenle ve duygusal bağlarla ilişkili olarak bireyin bütünlük hissini bozulmasına, tamamlanmamışlık duygusuna denk gelebilir.

Dijital Eşitsizlikler ve Dijital Okuryazarlıklar

1990’larda Amerika’da ortaya çıkan, ilk yıllarında BİT sahipliği ve BİT’e fiziksel erişimle kısıtlanan tartışmalarla ilerleyen dijital bölünme kavramı, 2000’li yıllara gelindiğinde Avrupa’da gelişen tartışmalarla beraber farklı bir yöne doğru evrilir. Bireylerin BİT kullanımlarının incelenmesinin sadece teknolojiye ekonomik ve fiziksel erişimle kısıtlanmaması gerektiği, meselenin birçok farklı sosyal eşitsizliği de içerisinde barındırdığı vurgulanır (Van Dijk 2005; Kiomi Mori 2011). Böylelikle kuramsal tartışmalara dijital dâhil olma ve dijital dışlanma gibi kavramlar eklenir. Cinsiyet, yaş, jenerasyon, yaşanan coğrafya, etnisite, kullanılan dil, kişilik özellikleri, BİT kullanmaya dair motivasyon düzeyi, eğitim seviyesi, ağların hangi kurumlar tarafından yönetildiği gibi farklı kategoriler içerisinde dijital eşitsizlikler tartışılırken (Hargittai 2001; Van Dijk 2005) konuya dair keskin ayrımlardan uzaklaşarak, çok boyutlu değerlendirmeler öne çıkmaya başlar. Bu bağlamda Marc Prensky’nin (2001) gündeme getirdiği dijital yerli ve dijital göçmen kavramlarının da sadece jenerasyon üzerinden tektipleştirilerek

tartışılmasının sorunlu olduğu görülür. Dijital göçmen ve dijital yerli günümüzde artık çok daha bulanık tanımlamalardır (Shariman vd., 2012, s. 1495).

Van Dijk, karmaşık bağlardan oluşan toplumsal yapılarda tek bir bölünmeden söz edilemeyeceğini, dijital eşitsizliklerin de durağan olmadığını, farklı erişim çeşitleri olduğunu, bazı eşitsizlikler azalırken yeni eşitsizlik biçimlerinin çıkabileceğini açıklar. Fiziksel erişim sorunu geçmişe göre azalmakla birlikte, beceri ve kullanım konusunda dijital eşitsizlikler giderek çoğalmaktadır (Van Dijk, 2005, s. 4). Bu nedenle alandaki çalışmaların önemli bir bölümü konuyu dijital beceriler ve dijital okuryazarlık biçimlerine odaklanarak sorgular. Farklı yazarlar çeşitli kategorilerle konuyu açıklarken temelde beceri ve okuryazarlıklar BİT üzerinden bilginin edinilmesi, oluşturulması, işlenmesi ve seçilmesi, dijital içeriklerin yaratılması, sosyo-duygusal ve etik boyutlarıyla beraber iletişim süreçleri, çoklu görev [multitasking] ve çok boyutlu ağ yapıları içerisinde kullanıcının yönünü bulması ve odaklanabilmesi, teknik yeterlilik düzeyleri konularını kapsar (Van Dijk ve Van Deursen 2014; Eshet-Alkalai 2004; Rainie ve Wellman 2014; Rheingold 2012). Bu beceriler BİT'in kişisel amaçlı kullanımından, profesyonel kullanımlarına kadar uzanarak değerlendirilir. Becerilerin değerlendirilmesi sık sık iç içe geçerek ilerler ve birbirini etkiler. Aynı zamanda dijital okuryazarlıkları keskin hatlarla internet öncesindeki okuryazarlık biçimlerinden ayırmak hatalıdır. Geleneksel ve dijital okuryazarlıklar kendi aralarında önemli devamlılıklara, aynı zamanda kullanıcıları zorlayacak farklılıklara sahiptir (Livingstone ve Helsper, 2010, s. 311).

Walter Ong'un belirttiği gibi "teknoloji, sadece kişinin dışında kalan yabancı bir araç değil, bilincin iç değişimleridir" (1999, s. 102). Bu nedenle birçok yazar dijital okuryazarlığı tartışırken kalem kâğıttan, daktiloya, bilgisayar klavyesine, dokunmatik ekranlara geçmenin sadece teknolojik ve yapısal bir dönüşüm olmadığını, aynı zamanda varoluşsal ve bilişsel bir değişime de denk geldiğini ifade eder (Poster 2006; Livingstone 2002; Floridi 2014; Hassan, 2003; Hine, 2015; Heidegger, 1977; Reading, 2011). Alanda akademisyenlerin anlatılarında BİT'in nasıl alımlandığı ve okuma, yazma, düşünme pratikleriyle nasıl açıklandığı farklı *habituslar* kadar, farklı akademik varoluş biçimlerine denk gelir. Araçlarla ilişkilendirme ve araçlara yönelik bilişsel, bedensel kullanımlar çeşitlendikçe ya da azaldıkça araçlarla bağlantılı eylemlere, duygulara yönelik anlatılar farklılaşır. Akademik tarihsel dönüşümü içerisinde araç kullanımlarının ve bilişsel açıdan devamlılıkların, kopuşların izini alanda sürmek, bize "sıradan" olarak görünenin farklı bağlamlarını daha net gösterebilir.

Çalışmanın Yöntemi ve Katılımcıları

Çalışmada niteliksel odaklı çoklu yöntem yaklaşımı benimsenmiştir. Nicel yöntemlerin niteli desteklemek için kullanıldığı, temeli nitel yöntemlere dayanan bu yaklaşımda sosyal gerçeklik öznedir ve belirli toplumsal bağlamlar içerisinde bireylerin tek başlarına ya da diğer bireylerle birlikte yapılandıkları anlam ve anlatılardan oluşmaktadır. Odak noktası, araştırma yapılan alanı anlama ve açıklamaktır (Hesse-Biber vd., 2015, s. 5-10). Çalışmanın yönteminin merkezinde olan etnografi, Christine Hine'a göre gündelik hayatta teknolojilerin nasıl benimsendiğinin, insan makine ilişkisinin nasıl anlamlandırıldığını incelemenin bir yoludur (2015, s. 2). İnsanların kendilerini ve çevrelerini sosyal ve kültürel anlamlarla nasıl ifade ettikleri bu çalışmalardaki anlatıların merkezinde yer alır.

Alan çalışmasının yöntemi açısından *diyakronik etnografinin* öneminden söz etmek gerekir. *Tarihsel* ya da *çok zamanlı etnografi* olarak da adlandırılan bu yaklaşıma göre incelenen konu şimdiki zamanla kısıtlanmadan, geçmişten gelen ekonomi politik, kültürel, sosyal bağlamlarıyla beraber araştırılmalıdır. Sosyolojik araştırmalar değişen, dönüşen bir sürecin parçasıdır. John Postill "şimdiki zamanın dışına çıkıp değişimin nasıl olduğuna" bakmanın sosyal değişimleri anlamak için bize ipuçları sunduğunu aktarır (2012, s. 9). Bu çalışmada akademisyenlerin araçlarla etkileşiminin daktilolu zamanlardan bugüne getirilmesinin amacı da akademik *habitusta* ve akademik tipte yaşanan dönüşümü tarihsel arka planı ile verme çabasıdır.

Araştırmada benimsenen yöntemsel yaklaşımlar bağlamında alan araştırmasında nicelden nitel açılan sorularla yüz yüze anket görüşmeleri, etnografik yaklaşım odaklı katılımlı gözlemler ve yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmelerle ilerlendi. Yüz yüze anket yöntemi alanda araştırmacı ve katılımcılar arasında tanışıklıklar sağlanarak derinlemesine görüşmeler için yollar açmaya yardımcı oldu. Ayrıca yüz yüze gerçekleştirilen anket yönteminden nitelde elde edilen sonuçları nicelle kıyaslamak ve alana dair yeni sorular sorulması için gözlem yapmak amacıyla da yararlandı.

Ankara'da seçilen üç kamu, iki vakıf üniversitesinde, araştırma görevlisinden profesörlüğe kadar farklı unvanlarda halen görev yapan ya da emekli olmasına karşın ders vermeye ya da farklı platformlarda akademik üretime devam eden akademisyenlerle yüz yüze görüşmeler yapıldı. Anket görüşmelerinde 193, derinlemesine görüşmelerde ise 32 katılımcı yer aldı. Araştırma sosyal bilimler alanında çalışan akademisyenlerin teknolojiyle olan ilişkilene biçiminin ve teknoloji kavrayışlarının, fen bilimlerinde çalışan akademisyenlerden daha farklı olduğu

düşüncesiyle başladı. Bu nedenle katılımcıların tümü sosyal bilimler alanında görev yapmakla beraber, sosyal bilimlerin çeşitliliği göz önünde bulundurularak katılımcılar alanın farklı disiplinlerinden seçildi. Hukuk, eğitim, iletişim, iktisadi ve idari bilimler ile edebiyat fakültelerinin altında yer alan farklı bölümlerden gelen akademisyenler, bir kişi haricinde², çalışmada anonim isimlerle adlandırıldı. Derinlemesine görüşmelerde yer alan katılımcıların doğum yılları 1931- 1988 arasındaydı. Yüz yüze anket görüşmelerine katılanların yaş aralığı ise 20'li yaşların başlarından 65+'ya uzandı. Akademiye adım atış ve bilgisayarın gündelik hayatlarına girişleri hesaplanarak 1930, 1940'lı yıllarda ve 1950'li yılların başlarında doğan akademisyenler çalışmada emekli ya da orta yaş üstü katılımcılar olarak gruplandı. 1955-1975'lerde doğanlar orta yaş, 1975 sonrasında doğanlar ise genç akademisyenler olarak tanımlandı. Araştırma boyunca derinlemesine görüşme yapılan tüm akademisyenlerin hakları, rıza formu ile güvence altına alındı.

Alan Araştırmasının Bize Söyledikleri

Bilgisayar ve İnternetten Önce Akademik Habitustaki Araçlara Dair Anlatılar

Akademik çalışma pratiklerinin yıllar içerisinde nasıl dönüştüğünü anlamlandırmak için, BİT öncesinde akademisyenlerin üretimlerinde hangi araçları kullandıkları önemlidir. Orta yaşın üzerindeki akademisyenlerce *taş devri* olarak ifade edilen dijitalleşmenin olmadığı dönemlerde, akademik alanda kullanılan araçlar içerisinde daktilo, mumlu kâğıt ve fiş öne çıkmıştır.

1950-1980 yılları arasında akademide olanlar için daktilo, teknikleşmeye giden yoldaki ilk adımları ifade ederken bugün egemen olan akademik *habitusta* daktilo ile çalışan akademisyenlerin sayısı oldukça azalmış, daktilo ile üretim hemen hemen kaybolmuş bir çalışma pratiğine dönüşmüştür. Katılımcılardan Salih [1937, Prof., siyaset bilimi]³ BİT kullanmayı reddettiği için elde yazdığı metinleri daktiloya geçirmeye devam ettiğini aktaran ve halen akademik metinlerinin son halini verirken daktilo kullandığını belirten tek örnekti. Günümüzde daktilo kullanan akademisyen, egemen akademik *habitustan* silinmekte olan bir akademik tipe denk geldi. BİT öncesi üretim pratiklerine dair anlatılarda daktiloda yazmanın zorlukları öne çıktı. Silmeye çalışılırken *alacalı bulacalı* olan sayfalar, yazım hatalarını gizlemek için kullanılan ve çabuk kuruması için üzerine üflenen daksiller, fotokopi imkânı kısıtlı olduğundan karbon kâğıtlarıyla

² Profesör Talât Sait Halman araştırma süreci devam ederken aramızdan ayrıldığından, rıza formunda verdiği izin ve kendisine duyulan vefa nedeniyle gerçek adıyla çalışmada yer aldı.

³ Srasıyla doğum yılı, unvan, bilim dalı.

çoğaltılmaya çalışılan sayfalar, Türkiye’de kaliteli daktilo malzemesi bulunamadığından yurt dışından dönerken akademisyenin *canını çıkararak* taşıdığı malzemeler bu zorluklardan bazılarıydı.

Anlatılara bakıldığında, daktilo kullanan kişi sayısının oldukça azalmasıyla beraber *daktiloya çektirmek, daktilocuya gitmek* gibi ifadelerin de akademik gündelik dilden kaybolduğu, yeni akademik *habitus*ların kendi kelime dağarcıklarını da beraberinde getirdikleri görüldü. Görüşmelerde uluslararası akademik ortamın ve BİT’e dair kavramların şekillendirdiği yeni bir dağarcığın özellikle genç akademisyenler tarafından kullanıldığı izlendi. Bu bağlamda *habitus*lar araçlarla ilişkili biçimde kendi dillerinden ve anlatılarından bağımsız değildi.

Alanda 1950-1980 yılları arasında doğan akademisyenlerin içinde akademik hayatlarına daktilo ile adım atan, sonrasında bilgisayara geçenler çoğunlukta idi. Orta yaştaki akademisyenlerin anılarında da emekli akademisyenlerin anlatılarına benzer şekilde daktilo zorluklarıyla ifade edildi ve geçmişte kalan, nostaljik bir araç olarak tanımlandı. Genç akademisyenlerin *çok geride kalmış bir şey* olarak gördükleri daktiloya dair anlamlandırmaları da romantik, nostaljik, dekoratif bir obje ya da çocukluklarından kalan bir oyuncak, dedektif filmlerinde özenilen bir yazı aracı olmakla sınırlı kaldı ve daktilonun kullanımına dair herhangi bir hevesle karşılaşılmadı. 1980 sonrasında doğan kuşaklar için BİT öncesi çalışma pratikleri, tahayyül edilemezdi ve günümüzün gündelik rutinlerinde genç akademisyenlerin tamamen yabancı oldukları bir alanı ifade etmekteydi. Burada yabancı olunan ve dijitalleşmenin hâkim olduğu gündelik çalışma rutinlerinde daktiloyu akademisyenlerin büyük kısmı için çalışılması imkânsız kılan en önemli faktörlerden biri, akademisyenin daktilo ile yazarken bilgisayardan farklı bir düşünme ve yazma pratiği geliştirmesinin gerekmesiydi. Daktiloda yazdıktan sonra metni değiştirmek oldukça meşakkatliken, bilgisayarda yazılanın silinmesi ve yeniden yazılması saniyeler içinde gerçekleşmekteydi. Bu durum metnin üretimindeki bilişsel süreçleri ve metni organize ediş biçimini baştan sona belirlemekteydi.

BİT öncesinde daktilo dışında yaygın olan bir diğer çalışma pratiği fişlerdi. Arşivleme, kataloglama ve ulaşılan bilgileri sistematize etme için kullanılan bir yöntem olan fişlere ya da diğer bir adıyla kartoteklere dair aktarılanlarda ise, akademisyenlerin metinlerini oluşturmadan önceki düşünsel faaliyetlerinin önemli bir bölümünün bu kartlara aldıkları notlar üzerinden ilerlediği görüldü. Akademisyenlerin çoğu bilgisayara geçtikten sonra fiş sisteminden vazgeçse de eskiden yemek yaparken aynı anda fişleri üzerinde çalışabildiğini ifade eden Profesör Sevgi [1947, sinema] gibi geçmiş çalışma

pratiklerine özlem duyan ve alıştıkları çalışma rutinlerini devam ettiren kişilerle de az da olsa karşılaşıldı. Bu karşılaşmalarda temel olan, alışkanlıkların arkasında yatan, akademisyenlerin kendilerini ait hissettikleri akademik habitusun özellikleriyle biçimlenebilen, dijital alana dair olan ve olmayan okuryazarlıklar ile bedensel tekniklerdi.

Daktilolu yılların bilgisayara yönelik anlatılarla oldukça benzeşen yönleri sahip olduğunu vurgulamak gerekir. Akademisyenlerin bilgisayarla tanışma hikâyelerinde rastlandığı gibi, daktilo da ilk karşılaşıldığında nasıl kullanılacağı bilinmeyen, el yordamıyla kendi kendine ya da çevrenin yardımıyla öğrenilmeye çalışılan, batıdan gelen ve idealize edilen bir araç olarak anlatılarda yer aldı. Diğer yandan daktilo ile kurulan ilişkinin olumlu ya da olumsuz olması, akademisyenin ilerleyen dönemlerde diğer teknolojik araçlara kendisini yakın ya da mesafeli hissetmesinin nedeni olabilmekteydi. Örneğin Birgül [1936, Prof., sosyoloji] bir gece evinde daktiloda yazarken, çıkan seslerden komşusunun rahatsız olduğunu ve sigortalarını kapattığını anlatırken, bu durumun kendisini tüm teknolojik araçlardan soğuttuğunu ifade etti. Benzer durumlar bilgisayarla tanıştığı dönemlerde araçla ilgili olumsuz deneyimler yaşamış katılımcılar tarafından da dile getirildi.

BİT öncesi dönemlerle günümüz arasında araçlar üzerinden giden bir diğer devamlılık, tıpkı bölümlere ilk defa sınırlı sayıda bilgisayar geldiğinde akademisyenlerin bilgisayar başında sıra beklemesi gibi daktilo başında da sıraya girilmiş olmasıydı. Katılımcıların bilgisayara dair anlatılarında karşılaşılan bilgisayarın bir mobbing unsuru olarak kullanılması ve/veya akademik hiyerarşilere göre kullanıma sunulması daktilo açısından da geçerliydi. Akademide araç değişse bile çalışma aracı üzerinden kurulan iktidar ve çıkar ilişkileri benzerdi. Buna dair bir örnek Melih'in paylaşımında ortaya çıktı:

Sekreterle daima iyi diyalog kurmak zorundasın. Ama öyle bir durumda ki şimdi beş altı kişilik bir bölüm düşün. İletişim aracı sıfır. Sadece daktiloya muhtaçsın. Daktilo kullanan o yetkiye sahip sekreterdir. Sekreteri çalıştıran o yetkiye sahip de bölüm başkanıdır. Şimdi biz bölüm başkanının keyfini beklerdik. Elimizde kâğıtlar, mektuplar, yazışmalar... Mektubu kime yazdıracaksın? Sekreterdeki daktiloda yazacaksın. E şimdi gidiyorsun sekretere, Bozkurt Bey⁴ de çok şey böyle üretken bir insan. *İnsan ve Kültür*'ü yazıyor. *İnsan ve Kültür*'ün böyle böyle fasiküllerini sekreterin önüne vermiş. Sekreter gece gündüz onu yazıyor. Arada fırsat bulduğu zaman bizim mektupları yazıyor. Böylesine bir sınırlı ortamda sıraya giriyorsun

⁴ Bozkurt Güvenç, Hacettepe Üniversitesi'nde 1971 yılında antropoloji bölümünü kuran akademisyen.

bekliyorsun. Bölüm başkanının işi bitecek, bölüm elemanının işine girecek. Tabii seninle bir çıkar ilişkisi olmadığı için de koyuyor, kasıtlı olarak bir günde değil de bir haftada veriyor sana o işi ki bir daha kendisine iş vermeyesin diye sekreter. Böyle olunca şimdi bir makale yazacaksan tüüü lanet ediyorsun. [Melih, 1948, Prof., antropoloji]

Bilgisayar ve İnternetin Anlamlandırılışına Dair Anlatılar

Yüz yüze anket görüşmelerinde bilgisayar ve internetin anlamına yönelik katılımcılara yöneltilen sorulara verilen yanıtlar, daktilo ve fiş sisteminin egemen olduğu akademik *habitusun* yerini tartışmasız biçimde BİT'e bırakmasından öte akademisyenlerin büyük bölümünün gündelik hayatlarının her alanında BİT'in vazgeçilmez olduğunu gösterdi. Bilgisayarın anlamı sorulduğunda araca olumlu anlam atfedenlerin sayısı oldukça fazlaydı. Akademisyenlerin verdikleri yanıtlardan bazıları şöyleydi: su, ekmek, hava, oksijen, eşim ve çocuğum kadar önemli, elim ayağım gibi, her şeyim, onsuz yapmam, olmadığında kendimi eksik hissediyorum, yaşam kaynağı, ayrılmaz parçam, uzantım gibi oldu, hayatım her şeyim, sağ elim desem? Onsuz derse bile gidemem. Verilen yanıtlar bilgisayarın sadece bir iş aracı olmadığını, akademisyenin aracı varoluşunun bir parçası ve bedeninin bir uzvu gibi gördüğünü gösterdi. Burada bedenle kurulan ilişkinin değişen doğası kadar BİT ile iç içe geçen ve Turkle'ın "hayalet bacak" (2011, s. 17) kavramını hatırlatan bir beden kavrayışı da söz konusuydu. Beden ve BİT birbirlerine eklenerek alımlandı. Benzer şekilde bilgisayarın bir aile üyesi ya da arkadaş olarak alımlanması teknolojinin insansılaştırılmasına denk geldi. Diğer yandan derinlemesine görüşmelerde BİT kullanmayı reddeden ya da sınırlı tutmaya çalışan akademisyenler, eğer BİT çalışma pratiklerine hükmeder hale gelirse, akademik varoluşlarının zedelenebileceğine inandıklarını ifade ettiler ve teknolojiyle olan bağlantılarını kişiselleştirmeden aktardılar.

Bilgisayara yönelik anlamlandırmalarda ikinci kategoride, anlatılarında bilgisayarı iş ve bilgiye erişim ile bağlantılandıran ve bilgisayara üretim aracından öte bir anlam yüklemeyen katılımcılar yer aldı. Bu kategoride de "bilgisayarsız, çalışma açısından hiçbir şey yapmam mümkün değil, akademik hayat bakımından ayrılmaz parça" gibi betimlemelerle, bilgisayar olmadan akademik üretim gerçekleştirmenin imkânsızlığına vurgu yapanlar vardı. Alanda görülen, çoğu akademisyene artık tek bir bilgisayarın yetmediği, idari ve akademik işler için farklı bilgisayarların aynı anda kullanılabilirdiği, eş zamanlı olarak birden fazla BİT'ten ağa bağlanmanın gerçekleştiği idi.

Bir iş gününde ortalama kaç saat bilgisayar başında kaldığına dair soruda akademisyenlerin % 72,1'inin günde beş saatten fazla bilgisayar karşısında kaldığını

ifade etmesi ve bilgisayarı açmanın iş yerine gelindiğinde ilk yapılan eylem olması, akademik üretim ve bilgisayarın ne kadar iç içe geçtiğini kanıtlayan sorulardandı. Bu durumu tespit eden sorulardan bir diğeri katılımcıların internetin akademik hayatlarındaki yerini nasıl tanımladıklarına dairdi. Katılımcıların % 88,6'sı interneti "akademik ve idari işler için zorunlu, olmazsa olmaz" olarak değerlendirdi.

Bilgisayarın anlamına dair katılımcıların yanıtlarından ortaya çıkan son kategoride ise bilgisayarın olumlu yanlarına değinilirken bir yandan da oldukça fazla zaman kaybettiğini, bağımlılık yarattığını, fazla kullanımının sağlığı bozduğunu, bilgisayarla belli bir mesafeyi korumanın gerekliliğini anlatan ve konuyu çok yönlü bir biçimde değerlendirenler azınlıkta da olsa vardı. Bu katılımcılar için derinlemesine görüşmelerde özellikle orta yaş üzerindeki akademisyenlerin anlatılarında karşılaşıldığı gibi bilgisayar bilinçli kullanılmadığında, hayatlarımızda bir işgalci konumuna gelip kontrolü ele geçirmesinden korku duyulan bir nesne olarak anlamlandırılabilirdi. Alan araştırması boyunca BİT'e yönelik bağımlılıkları açıklayan anlatılar sık sık BİT'siz yapılamayacağına inanılan akademik üretimin, yine BİT tarafından aksadığına dair paylaşımlarla birleşti. Dijital bir okuryazarlık biçimi olan ve ağa bağlıyken anlık kesintilerle eş zamanlı olarak çevrimiçi ve/veya çevrimdışı birden fazla işle meşgul olmayı ifade eden (David vd., 2015, s. 1662-1663) çoklu görev [multitasking] sırasındaki kontrolsüzlük ve odaklanamama hali sık sık çalışmayı bölen, aksatan pratikleri de içinde barındırmaktaydı:

Ben de genelde işte kapatmaya çalışıyorum bir şey okurken. Ama öyle de oluyor ki artık işte çapraz bakmaya başlıyorsun galiba. Yani tam olarak bilgisayarı da kapatamıyorsun çünkü bir şey okurken ya bu neydi deyip açıp orada bir şeye bakıyorum mesela. *Wikipedia'*ya bakıyorum diyelim ki *Wikipedia'*yı açmışken, yan sekmede de *Facebook* var. Şimdi bakmadan mı geçeyim? [gülüyoruz] [Selen, 1988, Arş. Gör., gazetecilik]

Anlatılarda bilgisayarın bozulması ya da çökmesi felaket tabloları ile tanımlanırken, bazen de soğukkanlı bir biçimde karşılandı. Durumu soğukkanlı karşılayanlar genellikle bilgisayar okuryazarlıklarına güvendiklerini, teknik sorunlar yaşamamak için gerekli tedbirleri aldıklarını ifade etti. Panikleme hisleri ise "hayatım biter, depresyona girerim, kusacak gibi olurum, facia, korkunç bir şey, sinir krizi geçiririm, yoksunluk, sağ kolumu kaybettiğimi düşünürüm" gibi ifadelerle anlatılarda yer buldu. Bu tanımlamalar, bilgisayara atfedilen varoluşsal önemle ilişkiydi. İfade edilen yoksunluk hisleri, alan çalışmasında sık sık kullanıcıların dile getirdikleri BİT'le kurulan duygusal ve kişisel

ilişkilerle ilintilendi. Bilgisayar ya da cep telefonu olmadığına kendini güvensiz ya da çıplak hissetmek bu anlamlandırmalardan bazılarıydı. Öyle ki bu durum sık sık ağın dışında kalmaya, bağlantının yitirilmesine dair korkularla birleşti. “Endişenin yeni bağlantılılığın bir parçası” (Turkle, 2011, s. 242) olması, sürekli ağa bağlı olan bireyin, ağın dışında kaldığında BİT’siz ne yapacağına yönelik korkuları beraberinde getirdi. Bu kaygılar sadece teknoloji yoksunluğu ile ilgili değil, egemen akademik habitusun içerisinde gelişen ve diğer sermaye biçimlerine eklenen, benlik sunumunun önemli bir parçası olan “çevrimiçi sosyal sermaye”den (Costa, 2013) uzak kalışla ilgiliydi.

İnternete yönelik anlamlandırmalar bilgisayarla kesişen pek çok ortaklığa sahipti. Her iki teknoloji sıklıkla birbirinden bağımsız olarak değerlendirilmedi ve eşanlı olarak anlatılarda yer aldı. Bilgisayardan farklı olarak internet çoğu zaman bilgiye erişim için temel kaynak olarak düşünüldü ve bilgisayarda olduğu gibi daha çok olumlanmasına rağmen, bazı katılımcılar tarafından içindeki bilgi yığını nedeniyle *çöplük* olarak da değerlendirildi. Ancak akademisyenlerin hemen hepsi bilgi okuryazarlığı içerisinde kalan büyük veri içerisinde istenilen bilgiye ulaşma konusunda sorun yaşamadıklarını dile getirdi.

Farklı bir akademik *habitusta* yetişen ve daktilonun başat olduğu dönemlerde akademisyenliğe adım atan orta yaş üzeri akademisyenler, bilgisayarın geçmişte kendilerine oldukça uzak bir hayal gibi görüldüğünü aktarmaktaydı. Antropoloji profesörü Melih’in [1948] “Bilgisayar internet dendiğinde uzay çağına girmiş gibi hissederdik kendimizi [gülüyor], çok yabancıydık. Hayran hayran dinlerdik getirdiği kolaylıkları”, paylaşımında bu durum görünmekteydi. Benzer şekilde 1960’lı yılların sonunda eğitimini Amerika’da sürdüren Olcay [1941, Prof., gazetecilik] Türkiye’ye bilgisayar geleceğine dair bir umut taşımadığından, bilgisayar dersini almaya gerek bile görmediğini aktardı. Olcay’ın anlatısında kendisi için batılı, gelişmiş, modern bir aracı temsil eden bilgisayar ile 1960’lı yılların Türkiye’sini yan yana tahayyül edemediği izlendi.

Orta yaş üzeri akademisyenlerin bilgisayar ile tanışıklıklarının çoğu Olcay gibi yurt dışındaki eğitimlerine ya da çocuklarının eve bilgisayar alınmasına dair ısrarlarına dayanmaktaydı. Orta yaştaki akademisyenler ise çoğunlukla üniversite yılları sırasında, henüz tezlerini yazarken ya da ilk iş deneyimlerinde bilgisayarla tanıştıklarını aktardı. Anlatılardaki ortak noktalar bilgisayarın boyutlarının büyüklüğü, düşük hafıza kapasiteleri, delikli kartlara [punched card] dair kullanım zorlukları ve kullanıcı dostu olmayan programlardı. Günümüzde bilgisayarın anlamlandırılışı ile bu anlatılar

kıyaslandığında bilgisayarın ilk zamanlarında soğuk, ulaşılmaz, dokunulmaz, tanıtım turlarıyla karşıdan seyredilmeye gidilen bir nesne olarak alımlandığı görülmektedir. Bilgisayara dair bugünkü anlamlandırmalarda çoğu akademisyen için aracın artık gündelik hayatın merkezinde yer alan, sıcak, kişiselleşmiş, hatta insani özellikler yüklenmiş, kişileştirilmiş bir araca dönüştüğü açıktır.

Katılımcıların çoğu kullanım ve erişime dair farklı zorluklara rağmen akademik hayatlarına bilgisayarı hızlı bir şekilde adapte ettiğini paylaştı. Ancak az sayıdaki katılımcı ise bilgisayarı oldukça zahmetli bularak, kullanmayı tamamen reddetmiş ve akademik hayatlarına kurşun kalemle devam etmeyi tercih etmişti. Dijital okuryazarlıkları etkileyen bir unsur olarak bilgisayar kaygısı ya da daha geniş biçimde teknofobiye dair anlatılar, akademik varoluşun zedeleneyeceğine dair anlatıların yanına eklemelendi.⁵ BİT'e geçmeyi reddeden ya da geç adapte olan akademisyenlerin ilk zamanlardan bugüne çevreleri tarafından BİT kullanmadıkları için ayıplandıkları, kimi zaman aşağılandıkları, BİT kullanmaları için ısrarla karşılaştıkları anlatılarında yer aldı. Bu durum BİT'in başat rollerden birinde olduğu 2000'li yılların akademik *habitusunda* dijital okuryazarlığın önemli bir akademik performans kriteri olmasının en önemli göstergelerindendi. Katılımcılardan Talat Halman'ın anlatısında Amerika'da uzun yıllar görev yapmış, tanınmış, başarılı, idari görevleri olan bir akademisyenin BİT kullanmayı reddettiğinde karşılaştığı ısrar ve yönetimin akademisyenin BİT kullanmayı reddedişine dair memnuniyetsizliği görülmektedir. Rektör Ali Doğramacı⁶ "mutlaka öğrenmen lazım, buradaki bilgisayar bölümü başkanı sana özel ders verecek" diyerek Halman'ı bilgisayar dersine başlatmış, ardından Doğramacı kendisi Halman'a bilgisayar öğretmeyi denemiş ancak istediği sonucu alamayarak sonunda pes etmişti:

"Şimdi derse başlayacağız, var mısınız?" dedi. "Varım" dedim. "Bak, bu bilgisayar" dedi. "Bu kapağı" dedi. "Şu şekilde açılır kapağı" dedi. [gülüyoruz] Çocuklara öyle öğretilir. Şu şekilde açılır, önce şu düğmeye basılır filan. Sıfırın altında başladık. Gayet komik bir şekilde, koskoca Bilkent rektörü Ali Doğramacı, ihtiyar 70'ini geçmiş bir profesöre bilgisayar öğretiyor. Başladı, kırk dakika filan epey bir şeyler öğretti bana. Test etti öğretirken dinliyor muyum. Gerçekten öğreniyor muyum filan diye... "Bu ders bu kadar" dedi. "Öğreneceksin inşallah" dedi. Ama tereddütler sezmeye başladım sesinde.

⁵ Teknofobi ve bilgisayar kaygısı literatürde sıklıkla olumsuz olarak ele alınarak çözülmesi gereken bir sorun olarak sunulur. Oysa Mark Brosnan (1998) ve Sally Wyatt (2003) bilgisayar kullanmamanın gündelik hayatta meşru bir tepki ve hak olduğunu tartışmaktadır.

⁶1993-2010 yılları arasında Bilkent Üniversitesi'nde rektörlük yapan akademisyen. <http://w3.bilkent.edu.tr/bilkent/ali-dogramaci/> Erişim Tarihi: 30.06.2016.

BİT kullanımına ve okuryazarlığına yönelik ısrarlar, kimi zaman tersine dönerek akademisyeni ihtiyaç duyduğu teknolojiden mahrum bırakmayla kendisini gösterdi. Daktilolu yıllarda da kısaca belirtildiği gibi, akademisyenlerin çalışma araçları, üniversite yönetimlerinin iktidarlarını akademisyenler üzerinde kullanmalarının bir yoluydu. Örneğin, Feray 1990'lı yıllar ve 2000'li yılların başları boyunca kamuya bağlı köklü bir üniversitede çalışırken yaşadıklarını şöyle aktardı:

Acayip bir mobbing vardı ben girdiğimde... Hani kimsenin gözünün yaşına bakılmaz, torpilli veya kayırılan birisi varsa o her şeyi alır, geri kalan mesela 20 kişi hiçbir şey alamaz. Zaten alet edevat da ya sınırlıydı ya da bize öyle gösteriliyordu... Neyse onun için bilgisayar bana yıllarca verilmedi. Özellikle verilmiyordu. Şöyle bir durum var. Odada en çok çalışan benim, tez yazan benim. Bir tanesi öğretim görevlisi zaten yazmıyor, bir tanesi asistan ama o hiç çalışmıyor yani. Ama onda daktilo varken daktilo var. Bilgisayar gelince bilgisayar var... Yok diyorlar. 'Elimizde bilgisayar yok'. Ama sonradan anlaşıldı ki var, vermiyorlar. Ya mobbingin bir parçasıymış bu... Bütün meslek hayatım böyle geçti. [Feray, 1970, Prof., gazetecilik]

Teknolojinin mobbingin ve akademideki iktidar ilişkilerinin bir parçası olduğuna dair benzer anlatılara, yüz yüze anket çalışmasında katılımcılara bilgisayar sahiplikleri sorulduğunda da rastlandı. Özellikle araştırma görevlileri bölümlerinin kendilerine bilgisayar sağlamadığından yakınırken, unvan hiyerarşisine göre yönetimlerin çalışanlara bilgisayar verdiğine dair bir inanış yaygındı. Bu durum kamu ya da vakıf üniversiteleri için benzer şekilde seyretti. Bilkent Üniversitesi'nden 45-49 yaş aralığında erkek bir akademisyen idari görevleri olmasına rağmen yıllardır evden bilgisayar taşıdığını anlatırken konuyu şöyle özetledi: "Askeriye gibi düşün. Teknik üstten alta göre ilerliyor. Yeniler üste, eskiler alta".

Farklı örnekler olmasına rağmen genç akademisyenlerin çoğunun bilgisayarla tanışmalarını ve kullanımlarını orta yaş ve üzerindeki katılımcılardan ayıran nokta, gençlerin BİT'i gündelik hayatlarına hızla dâhil etmeleriydi. Buna karşın, diğer kuşaklara göre genç akademisyenler yaşamlarının çok daha erken dönemlerinde bilgisayar ve internetle tanışmalarına rağmen, kendilerini dijital yerli olarak görmediklerini ifade etti. Anlatılara bakıldığında bu durum, orta yaş üzeri ve orta yaştaki akademisyenlerin kendi kullanımlarını gençlere göre daha yetersiz olarak alımlamalarından çok da farklı değildi. Tüm kuşaklardan katılımcılar, içlerinde az sayıda istisnalar olsa dahi daha genç olan nesillerin, dijital okuryazarlıklar açısından kendilerinden daha becerikli olduğunu düşünmekteydi. Ayrıntıya inildiğinde ise Yoram Eshet-Alkalai (2004)'nin

kategorileştirdiği dijital okuryazarlıklar içerisinde katılımcılar, gençlerin görsel mesajların kolay ve akıcı şekilde iletimini, anlaşılmasını içeren foto görsel okuryazarlık alanında daha iyi olduklarını düşündüler. Ancak katılımcıların büyük kısmı, gençlerin çoğunun bilgiye ulaşma ve hipermetinsel çevrimiçi gezinmeler sonrasında bilgiyi işlemeyi kapsayan bilgi okuryazarlığı ve branşlaşmış okuryazarlıklar açısından yeterli olmadıklarını ifade etti.

BİT kullanımları açısından, katılımcıların kendilerine, meslektaşlarına ve öğrencilere bakışları sahip oldukları okuryazarlıklar üzerinden ilerledi. Aynı zamanda, anlatılarda BİT ile ilişkilenen *zahmet, yeterli, iyi, zaman, hız* gibi birçok kelime katılımcıların dijital okuryazarlık düzeylerine göre farklı anlamlar aldı. Örneğin bilgisayarda yazmak BİT'le ilişkilenebilen bir akademisyen için zahmetken, BİT kullanan bir akademisyen için bilgisayarsız yazmak ve çalışmak zahmetin ta kendisiydi. Buna benzer kavramlara dair farklı anlamlandırmalar dijital ve dijital olmayan alanlar arasında herkes için genel doğruların ve tanımlamaların varlığını yeniden sorgulattı. Farklı kullanıcılar olduğu kadar farklı okuryazarlıklar da vardı. Çalışmanın bir sonraki bölümünde, birbirlerinden farklılaşan okuryazarlık biçimlerini, akademik *habitus*ları ve akademisyen tiplerini anlamlandırabilmek için değişmekte olan okuma, yazma ve düşünme faaliyetleri hakkında katılımcıların alımlamalarına odaklanıldı.

Okuma, Yazma, Düşünme Biçimlerine Dair Anlatılar

Alan çalışması boyunca akademisyenlerin büyük bir kısmı daktilolu zamanlardan günümüze doğru gelişen çalışma alışkanlıklarına dair yaşadıkları süreci araçlarla bağlantılandırırken, aynı zamanda akademisyenliğe yönelik kişisel tarihlerinden de söz etti. Kişisel tarihlerine yönelik anlatılarda değişen akademik *habitus*un izleri sürülürken, araçlar sıklıkla dijital olan ve olmayan üzerinden değerlendirildi ve katılımcının gündelik pratiklerinde bu araçlar iç içe ilerlese bile birbirlerinden ayrıştırılarak, ikiliklerle tanımlandı. Buna karşın Kember ve Zylinska (2012), medya araçlarının karşıtlıklar üzerinden aktarımının, araçlara yönelik anlatının çizgisel bir akışı takip ederek kurulmasına neden olduğunu ifade ederek araçları birbirinden keskin hatlarla ayırmayı eleştirirler. Literatürden farklı isimler dijitalleşme ile beraber dijital olmayan medya araçlarının da sisteme farklı biçimlerde entegre olduğunu sık sık dile getirmiştir (Jenkins 2006; Van Dijk 2006; Castells 2008). Çalışma boyunca da savunulan, araçların sık sık iç içe geçen, beraber ilerleyen bağlantılarını hatırlamaktır. Bu bağlamda akademisyenlerin okuma, yazma pratiklerine dair anlatılarını değerlendirirken, araçların akademisyenin gündelik hayatında her zaman belirttikleri kadar keskin sınırlarla birbirlerinden

ayrışmadığının gözlemlerde ortaya çıktığının belirtilmesi önemlidir. İkilikleri kuran sık sık bizlerin kendimizi ve çevremizi konumlandırışlarımızdır.

Akademisyenlerin yazma eylemine yönelik anlatılarında okumayla kıyaslandığında belirtilen keskin ayrımlar çok daha fazla görüldü. Derinlemesine görüşmelerdekine benzer şekilde, anket katılımcılarının yaklaşık % 70'i akademik yazılarını artık tamamen ekran karşısında oluşturduklarını belirtti. Katılımcılardan Derya [1960, Prof., sosyoloji] akademiye bilgisayarla adım atmamasına rağmen “yok bilgisayarda yazarım, hiç kâğıt mağıt falan kalmadı” diyerek mecbur olmadıkça kalemle yazamaz hale geldiğini anlattı. Benzer şekilde sonradan bilgisayara geçen farklı akademisyenler el yazısını unuttuklarını, artık bilgisayar başına oturmazlarsa yazarken konsantre olamadıklarını, elde yazmanın eziyet haline geldiğini ifade ettiler. Bilişsel fonksiyonların işleyişi, çalışma aracıyla kurulan ilişki ve alışkanlıklar sonucunda dönüşmekteydi. Burada dönüşen, Heidegger'in (1992, s. 80-81) daktiloda yazan modern insan üzerinden ifade ettiği gibi, yazmanın ve kelimenin doğasının değişimi kadar insanın varoluşuna yönelik değişimdi.

BİT kullanımı akademik yazma eyleminde belirgin biçimde başat rolde olsa da, tüm kuşaklarda ortak sayılabilecek bir pratik not defteri kullanımının devam etmesiydi. Yaş grubu fark etmeksizin elde not aldıklarında daha iyi hatırladıklarını ve öğrendiklerini belirten katılımcılar vardı. Not alma alışkanlığının devamı ilköğretim itibariyle aldıkları eğitim biçimlerine, diğer anlamda geçmişten kalan gündelik pratiklerine ve habituslarına bağlantılandırıldı. Duygusal bağlarla ve geçmiş anılarla beraber, tıpkı basılı kitapta ifade edildiği gibi el yazısı, hissettirdiği sıcaklıkla ve biricikliğiyle ilişkilendirildi. Yine de tamamen kurşun kalem ve silgiyle akademik üretimlerini gerçekleştiren Salih'i [1937, Prof., siyaset bilimi], BİT'in egemenliğinde çalışmalarını sürdüren benim gibi akademisyenlerin anlaması kolay değildi. Oysa 1941 doğumlu Olcay [Prof., gazetecilik] elde yazarken çok daha iyi düşündüğünü ve kendini daha güvende hissettiğini anlatırken, bilgisayara yönelik duyduğu tekinsizliği ifade etmekteydi. Benzer şekilde 1981 doğumlu Buket [Öğr. Gör. Dr., gazetecilik] için de bilgisayarda yazdığı metnin çıktısını alarak saklamak metni garantiye almayı sağlıyordu. Bu bağlamda, dijital okuryazarlıkların dijital yerli ve göçmen üzerinden genellenemeyeceği ve yaşla sabitlenemeyen çoklu okuryazarlık biçimlerinin varlığı yeniden görüldü.

BİT'in hâkim olduğu egemen akademik *habitusta* kalemler ve defterler akademisyenlerce bir nevi aksesuar ve çalışmayı daha zevkli hale getiren, kişiselleştiren araçlar olarak da tanımlandı. Benzer şekilde okunan metnin yanına el yazısıyla notlar

almak ya da kitabın altını çizmek dijital ortamda da yapılabilmesine rağmen elde yapıldığında verdiği his tamamen farklıydı. Elde yazmanın zevki dile getirilirken BİT'in "kaçınılmazlığının farkına varmak lazım artık" diyen Çağlar [1969, Doç, felsefe], dolma kalem kullanmayı hızın egemen olduğu iş dünyasından ayırarak, zevk ve hobi dünyasıyla bağlantılandırdı. Benzer anlatılarda kalem ve kâğıt gibi geleneksel araçlar akademik üretimden dışlanıp, elde yazmanın artık romantik bir yaklaşım olduğu belirtilirken, BİT gündelik hayatın tüm alanlarında yer buldu.

Bilişsel faaliyetler ve bedenin teknik kullanımıyla birebir ilişkili olan metnin nerede yazıldığı konusunda kalem tutan, daktilonun tuşlarına vuran, bilgisayarın klavyesi ya da dokunmatik ekran üzerinde dolaşan parmaklar anlatılarda birbirlerinden farklı anlamlandırmalara denk geldi. Katılımcılar klavye üzerindeki parmakları elden bağımsız olarak algıladı. "Elle yazmak" sadece kalem için kullanıldı. Yazı aracına bağlı olarak düşünsel faaliyetin işleyişi tamamen farklılaşmaktaydı. Daktilo ve kalemle yazarken gereken zihinsel organizasyon, hızlıca silmeye olanak veren bilgisayarla yazmaktan başkalaşan bir pratikti. Bilkent Üniversitesi'nden 40-44 yaşlarında iktisadi idari bilimler alanından kadın bir yardımcı doçentin anket görüşmelerindeki ifadesi dönüşen yazma pratiğine bir örnekti: "Silme kolay. *Copy paste* var. Yazmak kolay... Logula lugala yazıyorsun." Elle yazmaya benzer bir şekilde, anlatılarda *gözle okumak* tabiri kullanıldı. Bilgisayara bakan gözle, kitaba bakan göz birbirinden farklılaştırıldı. Kullanılan araca göre uzuvların anlamlandırılışı da değişmekteydi.

Akademisyenlerin okuma alışkanlıklarına bakıldığında ise genellikle ekrandan okumayı tercih edenler % 15'te kaldı. Metinleri çoğunlukla basılı kopyasından okumayı tercih edenlerin oranı ise % 42'ydi. Bu oranlar BİT'in okuma alışkanlıklarında göz yorgunluğu, ekrana yeterince konsantre olamama, elle not alamama, okunulan materyale dokunamama gibi nedenlerle tercih edilmemesindendi. Ağa bağlı olma ve çoklu görev pratikleri BİT üzerindeki okuma faaliyetini sık sık sekteye uğrattıyordu. Tıpkı BİT kullanan birçok akademisyenin BİT'siz akademik üretim gerçekleştiremeyeceğine inanması gibi, Behzat [1935, Prof., iktisat] da çalışma, okuma, araştırma alışkanlıklarında ekranın rolünü arttırırsa üretmeyeceğini düşünmekteydi.

Basılı materyal özellikle de kitap konusunda, kitabın kokusunun verdiği haz ve sıcaklık sık sık dile getirildi. Öyle ki Korkut Boratav (2013) konuşmasında "bu kokuyu unutanlar bilim yapamaz" derken bilimsel üretimin geleceğini basılı kitap okumayla bağlantılandırdı. Tıpkı kokunun duyuları ve anıları harekete geçiren yönü gibi, dokunma da okuma faaliyetindeki hisleri değiştirmekteydi:

Ben basılı okuyorum. Hiç PDF okuyamıyorum, çok kafam karışıyor... Ya çünkü böyle çok karışık geliyor bana yani böyle o akış bana çok hızlı geliyor... Üzerine not almak, PDF’de bunları yapabiliyorsun ama elin değmiyor işte. Hani şey gibi bu, elini suyla sabunla temizlemediğinde temiz hissetmezsin de ıslak mendille sildiğinde o hissi vermez ya aynı yani, bu öyle bir şey. Dolayısıyla ben hala suyla sabunla yıkamayı tercih ediyorum. [gülüyor] Kitap bana daha kolay okunması geliyor. (Ece, 1981, Arş. Gör. Dr., Sosyoloji)

Duygular ve duyularla ilişkili anlatıların yanında, bazı akademisyenler önemli olanın nereden okunduğu değil, okuma eyleminin kendisi olduğunu vurguladı. Eylemlerin araçlar üzerinden kutuplaştırmalar kurularak düşünülmesi, bölümün başında dile getirilen gündelik hayat içerisinde birlikte işleyen faaliyetlerin anlatılarda kopuşuna bir örnekti.

Okuma ve yazma biçimlerine dair anlatılar akademisyenlerin BİT’le bağlantılı olarak düşünme pratiklerinin değişimine bağlandı. Teknolojik araçların kullanımı bilişsel süreçleri dönüştürürken (Poster 2006; Livingstone 2002; Floridi 2014; Hine 2015), anlatılarda akademisyenlerin kendilerini, bugünün ve yeni neslin düşünsel faaliyetlerini alımlayış biçimleri öne çıktı.

Genç akademisyenlerin anlatılarında orta yaş üzeriyle kıyaslandığında BİT kullanımını *omurilikten* düşünülmeden yapılan bir faaliyeti:

Mesela sana şöyle bir hikâye anlatayım. Tezle ilgili bir şey yazıyorum kâğıda yazıyorum, yazdım yazdım böyle ondan sonra böyle elim kâğıdın üst tarafına gitti, *save* [kayıt] etmek istedim onu. Orada bir düğme aradım yani. Bu sadece benim hayatımda değil, bu benim hani bilişsel dünyamın ne kadar bilgisayara odaklanmış olduğunun çok iyi bir göstergesi bence. Böyle gidip kaydetmek için bir şeye basması oldum ve ‘napıyorum ya ben, kâğıda yazıyorum, kalemle yazıyorum’ diye kendime hatırlatmak zorunda kaldım. (Ece, 1981, Arş. Gör. Dr., Sosyoloji)

Bazı akademisyenler yoğun BİT kullanımının zamanla insanı mekanikleştireceğine inandıklarını anlatarak, konuyu yapay zekâya, teknolojinin insanların yerini aldığı senaryolara bağladı. Burada eleştirilen mekanikleşme ve makineleşmede en çok dile getirilen eleştirilerden biri insanın yeterince düşünmemeye, sorgulamamaya başlamasıyla ilgiliydi. Bahsedilen kaygı akademik alana taşındığında katılımcılar tarafından geleceği parlak görünmeyen üniversiteler açısından, akademisyen ve bilgi üretimine yüklenen birçok değerın çöküşüne dair kaygılar söz konusuydu. BİT ile beraber McLuhan’ın (1962/2001) duyu organlarıyla ilgili söylemine benzer şekilde,

beynin belirli bölümlerinin daha çok kullanılıp, bazı bölümlerinin ise işlevsizleşeceğine dair paylaşımlar gelecekteki akademik tipe dair orta yaş ve üzeri akademisyenler tarafından umutsuz anlatılar çizilmesine neden oldu. BİT yeni neslin bilişsel gelişim sürecinde yaratıcılığı ve özgünlüğü tetikleyici bir araç olarak görülmedi. Tam tersine orta yaş üzerindeki akademisyenlerin akademik üretimin temelinde var olduğuna inandıkları tefekkür, sabır, hayal kurma gibi durumları körelttiğine inanıldı. BİT'in egemen olduğu araştırma pratikleri akademideki neoliberal politikalarla birleşerek tam tersine sıgık, yüzeysellik, derinleşememe ile ilişkilendirildi.

Sonuç

Sosyal bilimler alanının farklı disiplinlerinde görev yapan akademisyenlerin BİT ile ilişkilene biçimleri ve bilgisayar ve interneti nasıl alımladıklarına odaklanan çalışmada, alandaki görüşmeler sonucunda egemen akademik habitusun BİT öncesindeki dönemden oldukça farklılaştığı ve yerini farklı bir akademik tipe bıraktığı izlendi. Yeni akademisyen tipolojisi neredeyse tüm akademik bilgi üretimini BİT üzerinden ilerletmekte, BİT'i hem iş hem de özel alanı için vazgeçilmez görmekteydi. Öyle ki paylaşımlarda görüldüğü gibi BİT akademik varoluşun temel koşullarındandı. Ancak kendileri farklı bir akademik habitusa ait hisseden akademisyenler için bahsedildiği gibi BİT'in hâkimiyetindeki akademik üretim, hem akademisyenin hem de akademinin geleceği için oldukça tehlikeliydi. Bu bağlamda BİT idealize edilen, olumlu anlatılara karşın birçok sorunla da beraber anıldı.

Geçmişten günümüze kullanılan araçlara dair farklı teknolojiler sık sık birbirinden ayrıştırılmasına rağmen, anlatılarda araçlara dair kopuşların yanında birçok devamlılığa da rastlandı. Örneğin daktilo ve bilgisayarın ilk kullanılmaya başlandığı zamanlardaki duygular, olaylar oldukça benzerdi. Bu bağlamda araştırmada teknolojilerin birbirinden oldukça farklı özellikleri görmezden gelinmesinde de, araçların kutuplaştırılarak çizgisel bir zaman anlayışına hapsedilmesine karşı çıkıldı. Ek olarak, çalışma araçları farklılaşsa bile mobbing gibi örneklerde teknolojilerin iktidardan bağımsız düşünülemediği yeniden belirginleşti.

Bilgisayara dair ilk dönem anlatılarında görülen soğuk, ulaşılmaz, dokunulmaz olan özellikler günümüze doğru gelindikçe pek çok katılımcı için yerini gündelik hayatın merkezinde sıcak, kişiselleştirilmiş, hatta bedeninin bir uzantısı olarak anlamlandırılan, yokluğuna dair korkular duyulan bir alımlamaya bıraktı. Anlatılar sonucunda BİT'in bilişsel, duygusal, duyusal pek çok yönüyle akademinin içinde olduğu izlendi.

Akademisyenlerin sosyo ekonomik düzeyleri, eğitimleri ve unvanları açısından dijital okuryazarlıkları biçimlendiren keskin bölünmeler olmasa da kuşak faktörü, BİT tanışıklığına dair anılar ve deneyimler açısından öne çıkan unsurlardandı. Farklı kuşaklardan akademisyenlerin bildiği, kendilerini ait hissettikleri akademik habituslar ve benimsedikleri teknolojik araçlar farklı olsa bile, kuşaklar üzerinden genellemeler yapmayı önleyecek farklı örneklerle karşılaşıldı. Burada önemli olan noktalardan biri belirtildiği gibi hiçbir katılımcının kendisini dijital yerli olarak konumlandırmaması ve dijital okuryazarlıkların tümü açısından “yeterli” görmemesiydi.

Turkle, literatürde sıklıkla teknoloji kullanımına yönelik anlatılarda eskinin küçümsenmesi ya da kötülenmesi ve yeninin idealize edilmesiyle ilerlediğini belirtir (2011, s. 242). Bu araştırmada ise akademisyenlerin dijitalleşmeye yönelik anlatıları çok yönlü biçimde incelenerek, farklı anlamlandırmalar yansıtılmaya çalışıldı. Neoliberal akademik habitusta teknolojinin işleri yürütmede zorunlu hale geldiğine yönelik egemen alımlamaya ve idealleştirmeye karşın, az da olsa bazı akademisyenler BİT'ten kaçmakta ya da BİT kullanım pratiklerini sınırlamaya uğraşmaktaydı. Teknolojiyle bireysel olarak mücadele etmek, BİT'e karşı stratejiler geliştirmek egemenden farklı olan bir akademik *habitusun* ve akademik tipolojinin varlığını yaşatmaya dair çaba ve neoliberal akademik sisteme yönelik kaygıların sonuçlarından biriydi.

Kaynakça

- Archer, L. (2008). “Younger academics’ constructions of ‘authenticity’, ‘success’ and ‘professional identity’”. *Studies in Higher Education*. 33 (4): 385-403.
- Boratav, K. (2013). *Meslek olarak iktisat*. Söyleşi. Hacettepe Üniversitesi. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi. Katılım Tarihi: 17 Mayıs 2013.
- Bourdieu, P. ve Passeron, J.C. (1970/ 2015). *Yeniden üretim. Eğitim sistemine ilişkin bir teörinin ilkeleri*. (A. Sümer, L. Ünsaldı ve Ö. Akkaya, Çev.). Ankara: Heretik.
- Bourdieu, P. (1979/ 2015). *Ayırım: Beğeni yargısının toplumsal eleştirisi*. (D.F. Şannan ve A.G. Berkurt, Çev.). Ankara: Heretik.
- Bourdieu, P. (2016). *Akademik aklın eleştirisi. Pascalca düşünme çabaları*. (P. B. Yalım, Çev.). İstanbul: Metis.

- Boyd, D. (2012). "Participating in the always-on lifestyle". *The Social Media Reader*. (Ed: Michael Mandiberg). New York: New York University. 71 – 76.
- Brosnan, M. J. (1998). *Technophobia: The Psychological Impact of Information Technology*. London: Routledge.
- Castells, M. (2008). *Enformasyon çağı: Ekonomi, toplum ve kültür. Ağ toplumunun yükselişi*. (E. Kılıç, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Çetinkaya, E. (2017). "Sosyal Bilimler Alanında Çalışan Akademisyenlerin Bilgi ve İletişim Teknolojileri Deneyimleri". Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara.
- Costa, C. (2013). "The habitus of digital scholars". *Research in learning technology*. 21. 1-17.
- Czerniewicz, L. ve Brown, C. (2013). "The habitus of digital "strangers" in higher education" *British Journal of Educational Technology*. 44 (1). 44–53.
- David, P., Kim, J.H., Brickman, J.S., Ran, W., Curtis, C.M. (2015). "Mobile phone distraction while studying". *New Media & Society*. 17(10):1661–1679.
- Dewey, J. (1922/ 1983). *Human nature and conduct*. Illinois: Southern Illinois University Press.
- Ercan, F. (2011). "Sunuş: Ölçülmeyi kabul etmeyen bilim insanı olmalı!". *Metalaşma ve İktidarın Baskısındaki Üniversite*. (Der: Fuat Ercan ve Serap Korkusuz Kurt). İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı. 13-20.
- Ergül, H. (Der.). (2013). *Sahanın sesleri: İletişim araştırmalarında etnografik yöntem*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Eshet- Alkalai, Y. (2004). "Digital literacy: A conceptual framework for survival skills in the digital era". *Journal of Educational Multimedia and Hypermedia*. 13(1). 93-106.
- Floridi, L. (2014). *The fourth revolution. How the infosphere is reshaping human reality*. New York: Oxford University.
- Hargittai, E. (2001). *Second-level digital divide: Mapping differences in people's online Skills*. <https://arxiv.org/ftp/cs/papers/0109/0109068.pdf> Erişim Tarihi: 22.04.2016.

- Hassan, R. (2003). *The chronoscopic society: Globalization, time and knowledge in the network economy*. New York: Peter Lang.
- Hawk, B. ve Rieder, D. M. (2008). "Introduction: On Small Tech and Complex Ecologies". *Small Tech. The Culture of Digital Tools*. (Ed: Byron Hawk, David M. Rieder, Ollie Oviedo). Electronic Mediations. University of Minnesota Press. ix- xxiii.
- Heidegger, M. (1977). *The question concerning technology and other essays*. (W. Lovitt, ev.). NY: Garland.
- Heidegger, M. (1992). *Parmenides*. (A. Schuwer ve R. Rojcewicz, ev.). Indianapolis: Indiana University.
- Hesse-Biber, S.; Rodriguez, D. ve Frost, N.A. (2015) "A qualitatively driven approach to multimethod and mixed methods research." *The Oxford Handbook of Multimethod and Mixed Methods Research Inquiry*. (Ed: Sharlene Hesse-Biber ve R. Burke Johnson). New York: Oxford University. 3-20.
- Hine, C. (2015). *Ethnography for the internet: Embedded, embodied and everyday*. London: Bloomsbury Academic.
- Jenkins, H. (2006). *Convergence culture: Where old and new media collide*. New York: New York University.
- Kember, S. ve Zylinska, J. (2012). *Life after new media. Mediation as a vital process*. Massachusetts: The MIT.
- Kiomi Mori, C. (2011). "'Digital inclusion': Are we all talking about the same thing?". *ICTs and Sustainable Solutions for the Digital Divide: Theory and Perspectives*. (Ed: Jacques Steyn ve Graeme Johanson). Hershey: Information Science Reference. 45-64.
- Lefebvre, H. (1958/ 2012). *Gündelik hayatın eleştirisi I*. (I. Ergüden, ev.). İstanbul: Sel.
- Lefebvre, H. (1968/ 2007). *Modern dünyada gündelik hayat*. (ev: I. Gürbüz, ev.). İstanbul: Metis.

- Lefebvre, H. (1981/ 2015). *Gündelik hayatın eleştirisi III: Moderniteden modernizme (gündelik hayatın meta-felsefesi)*. (Çev: I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Sel.
- Line, T; Jain, J. ve Lyons, G. (2011). "The role of ICTs in everyday mobile lives". *Journal of Transport Geography*. 19. 1490–1499.
- Livingstone, S. ve Helsper, E. (2010). "Balancing opportunities and risks in teenagers' use of the internet: The role of online skills and internet self-efficacy". *New Media & Society*.12(2): 309–329.
- Livingstone, S. (2002) *Young people and new media: Childhood and the changing media environment*. London: Sage.
- Mauss, M. (1936/ 2005). *Sosyoloji ve antropoloji*. (Ö. Doğan, Çev.). Ankara: Doğu Batı.
- McLuhan, M. (1962/ 2001). *Gutenberg galaksisi: Tipografik insanın oluşumu*. (G. Çağalı Güven, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi.
- McLuhan, M. (1964/ 2003). *Understanding media: The extension of man*. CA: Gingko.
- Moore, S. (2000). *Media and everyday life in modern society*. Edinburgh: Edinburgh University.
- Ong, W. J. (1999). *Sözlü ve yazılı kültür: Sözü teknolojileşmesi*. (S. Postacıoğlu Banon, Çev.). İstanbul: Metis.
- Oskay, Ü. (1989). "Önsöz". *Marks, Freud ve günlük hayatın eleştirisi. "Sürekli kültür devrimine doğru"*. İçinde. Bruce Brown. (Y. Alogan, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Poster, M. (2006). *Information please: Culture and politics in the age of digital machines*. Duke University.
- Postill, J. (2012). *Media and social changing Since 1979: Towards a diachronic ethnography of media and actual social changes*. <http://johnpostill.com/papers/> Erişim Tarihi: 09.12.2012.
- Prensky, M. (2001). "Digital natives, digital immigrants part 1". *On the Horizon*. 9 (5). 1-6.

- Rainie, L. ve Wellman, B. (2014). *Networked: The new social operating system*. Cambridge: The MIT.
- Rasmussen, T. (2014). *Personal media and everyday life: A networked lifeworld*. London: Palgrave Macmillan.
- Reading, A. (2011). "Memory and digital media: Six dynamics of the global memory field". *On Media Memory: Collective Memory in a New Media Age*. (Ed: Motti Neiger, Oren Meyers ve Eyal Zandberg). London: Palgrave Macmillan. 241-252.
- Rheingold, H. (2012). *Net smart: How to thrive online*. Cambridge: The MIT.
- Shariman, T.P.N.T., Razak, N.A., ve Noor, N.F.M. (2012). "Digital literacy competence for academic needs: An analysis of malaysian students in three universities". *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. 69: 1489 – 1496.
- Slaughter, S. ve Leslie, L.L. (1997). *Academic capitalism: Politics, policies, and the Entrepreneurial University*. Baltimore: Johns Hopkins University.
- Turkle, S. (1984/ 2005) *The second self: Computers and the human spirit*. Cambridge: MIT.
- Turkle, S. (2011). *Alone together: Why we expect more from technology and less from each other*. New York: Basic Books.
- Van Dijk, Jan A.G.M. (2005). *The deepening divide: Inequality in the information society*. California: Sage.
- Van Dijk, J.A.G.M. (2006). *The network society: Social Aspects of New Media*. London: SAGE Publications.
- Van Dijk, J.A.G.M ve Van Deursen, A. J.A.M. (2014). *Digital skills: Unlocking the information society*. New York: Palgrave Macmillan.
- Wyatt, S. (2003). "Non-users also matter: The construction of users and non-users of the internet". *How Users Matter: The Co-Construction of Users and Technologies*. (Ed: Nelly Oudshoorn ve Trevor Pinch). Cambridge: The MIT. 67-79.